

φύγουν εἰς τὴν Ἀχαΐαν, τὴν Κεφαλληνίαν, τὴν Ἀττικὴν¹ καὶ τὰ Μικρασιατικὰ παράλια², παρομοίᾳ θὰ εἶναι καὶ ἡ μοῖρα τῶν Ἡρακλειδῶν, τόσον τῶν ἐγγωρίων ὅσον καὶ ἰδίως τῶν Δωριέων, οἱ τελευταῖοι ἐκ τῶν ὁποίων ἐνεφανίσθησαν εἰς τὴν διεκδίκησιν τῆς γῆς ὡς ἄτυχοι διάδοχοι τῶν ἡρωϊκῶν του μόχθων.

Εἰς τὴν ἀρχὴν βεβαίως θὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν πατρίδα του καὶ ὁ ἴδιος ὁ Ἡρακλῆς, γεγονὸς τὸ ὅποῖον ἡ παράδοσις θὰ ἐρμηνεύσῃ ὡς τιμωρίαν διὰ τὴν ἔλλειψιν ἀνεκτικότητος ἐναντι τῶν ἀστέγων δωρικῶν φύλων, ὅπως εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ Ἰφίτου, τὸν ὅποῖον «ξέρον ἐόντα κατέκτανεν ὧ ἐνὶ οἴκῳ, σκέτλιος, οὐδὲ θεῶν ὄπιν αἰδέσατ' οὐδὲ τράπεζαν τὴν οἱ παρέθηκε»³. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον θὰ ὑποχρεωθῇ νὰ δουλεύσῃ π.χ. εἰς τὴν βασίλισσαν τῶν Μαιόνων⁴ καὶ τὸν βασιλέα τῆς Τροίας⁵ πιθανῶς ὡς μισθοφόρος⁶. Κατὰ

1. "Ολοὶ σχεδὸν οἱ Ἀθηναῖοι εὐγενεῖς ἔλκουν τὴν καταγωγὴν των ἐκ τῆς Πύλου: «Νηλέως δὲ καὶ Χλωρείδος Περικλύμενος... Ἀνδροπόμπης δὲ καὶ Ἡριόχης... Μέλανθος οὗτος Ἡρακλειδῶν ἐπιόντων ἐκ Μεσσηνίας εἰς Ἀθήνας ὑπεχώρησε καὶ αὐτῷ γίνεται παῖς Κόδρος... ὃς καὶ ὑπὲρ τῆς πατρίδος ἀπέθανε... καταλιπὼν τὴν ἀρχὴν Μέδοντι» (Ἐλ λ α ν ἰ κ ρ υ, Ἀπόσπ. 125, J a c o b y). Ἐκτὸς τῶν Μεδοντιδῶν τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ διὰ τὰ ὑπόλοιπα γένη: «Ἐόντες δὲ καὶ οὗτοι (Πεισιστρατίδαι) Πύλιοί τε καὶ Νηλεῖδαι» (Ἡ ρ ο δ ὅ τ α υ, Ἱστορίας V 65). «Οἱ δὲ Νηλεῖδαι... εἰς Ἀθήνας ἀφήκοντο οἱ λοιποὶ καὶ τὸ Παιονιδῶν γένος καὶ Ἀλκμαιωνιδῶν ἀπὸ τούτων ὠνομάσθησαν» (Π α υ σ α ν ἰ ο υ, Ἑλλάδος περιηγήσεως II 18, 9). Οἱ V. R. d' A. Desborough καὶ N. G. L. Hammond τοποθετοῦν τὴν πελοποννησιακὴν αὐτὴν μετανάστευσιν περὶ τὸ 1100 π.Χ. (The End of Mycenaean Civilisation and the Dark Age, ὡς ἀν. σ. 44/45).

2. «Μίλητον δ' ἔκτισε Νηλεὺς ἐκ Πύλου τὸ γένος ὧν» (Σ τ ρ ά β ω ν ο ς, Γεωγραφικῶν XIV 1, 3, p. 633). «Ἐκπέμψαντος δὲ σφᾶς ἐς ἀποικίαν τοῦ θεοῦ, περαιοῦνται ναυσὶν εἰς τὴν Ἀσίαν... Μόψος δὲ ὁ Ῥακίου καὶ Μαντοῦς (τῆς Τειρεσίον) καὶ τὸ παράπαν τοὺς Κᾶρας ἐξέβαλεν ἐκ τῆς γῆς» (Π α υ σ α ν ἰ ο υ, Ἑλλάδος περιηγήσεως VII 3, 2). Ἡ ἐγκατάστασις τοῦ Μόψου εἰς τὴν Κιλικίαν ἐπεβεβαιώθη προσφάτως ὑπὸ ἐνὸς χετταϊκοῦ χρονικοῦ, τὸ ὅποῖον ἐπιτρέπει τὸν ἐντοπισμὸν τῆς μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1230 - 1180 π.Χ. ("Ἴδε V. R. d' A. Desborough - N. G. L. Hammond, ὡς ἀν. σ. 24). Ἡ ὀριστικὴ ἐξαφάνισις μυκηναϊκῶν τοποθεσιῶν μεταξὺ 13ου καὶ 12ου αἰῶνος π.Χ. μαρτυρεῖ τὴν ἔκτασιν τῶν ἀναστατώσεων, ἀπηχῆσεις τῶν ὁποίων ἔφθασαν μέχρι τοῦ Θ ο υ κ υ δ ἰ δ ο υ (Ξυγγραφῆς I 2, 1): «Φαίνεται γὰρ ἡ νῦν Ἑλλάς καλουμένη οὐ πάλαι βεβαίως οἰκουμένη, ἀλλὰ μεταναστάσεις τε οὐσα τὰ πρότερα καὶ ῥαδίως ἕκαστοι τὴν ἑαυτῶν ἀπολείποντες βιαζόμενοι ὑπὸ τινῶν αἰεὶ πλειόνων». Ἐκ τῶν 150 γνωστῶν συνοικισμῶν τῆς νοτιοδυτικῆς Πελοποννήσου θὰ παραμείνουν τὸν δωδέκατον αἰῶνα 14. Ἡ ἀναλογία εἰς τὴν Λακωνίαν θὰ εἶναι 30 : 7 καὶ εἰς τὴν Ἀργολιδοκορινθίαν 44 : 14 (V. R. d' Desborough, The Greek Dark Ages, ὡς ἀν. 19/20).

3. Ὁ μ ἦ ρ ο υ, Ὀδυσσεΐας φ 27 - 29.

4. «Ἀγανακτήσας ὁ Ζεὺς ἐπὶ τῇ ξενοκτονίᾳ προσέταξεν Ἑρμῇ λαβόντα τὸν Ἡρακλέα πωλῆσαι δίκην φθόνου. Τὸν δὲ εἰς Λυδίαν ἀγαγόντα τῇ τῶν τόπων βασιλευούσῃ Ὀμφάλῃ δοῦναι τριῶν τιμηθέντα ταλάντων» (Φ ε ρ ε κ ὑ δ η ς, Ἀπόσπ. 34, Müller).

5. «Κῆτος ἀναφερόμενον ὑπὸ πλημμυρίδος, ὃ τοὺς ἐν τῷ πεδίῳ συνήρπαζεν ἀνθρώπους. χρησμῶν δὲ λεγόντων ἀπαλλαγὴν ἔσεσθαι τῶν συμφορῶν, ἐὰν προβῇ Λαομέδων Ἡσιόνην τὴν θυγατέρα αὐτοῦ τῷ κῆτει βορᾶν, οὗτος προύθηκε ταῖς πλησίον τῆς θαλάσσης πέτραις προσαρμόσας... Ἡρακλῆς κτείνας τὸ κῆτος Ἡσιόνην ἔσωσε» (Ἀ π ο λ λ ο δ ῶ ρ ο υ, Βιβλιοθήκης II 5, 9).

6. «Ὁ δ' Ἡρακλῆς...δουλεύων τῇ Ὀμφάλῃ τοὺς κατὰ τὴν χώραν ληστεύοντας ἐκό-

τὴν ἀποδημίαν τοῦ ὅμως εἰς τὴν ἡπειρωτικὴν Ἑλλάδα¹ εἶτε ὡς Ἀργοναύτης² θὰ εὕρη τὴν εὐκαιρίαν νὰ διαπράξῃ ἀπίθανα κατορθώματα, χαρακτηριστικὰ τῆς ἑλληνικῆς ἀποικιακῆς ἀρετῆς. Τόσον εἰς τὸ Αἰγαῖον πέλαγος³ καὶ τὰ μεταλλεῖα τῆς Ἰδης⁴ εἰς τὴν Φρυγίαν⁵, ὅσον καὶ εἰς τὴν Κολχίδα⁶ καὶ ἀργότερον τὴν Αἴγυπτον⁷, τὴν βόρειον Ἀφρικὴν⁸, τὴν Σικελίαν⁹, τὴν Ἰτα-

λασε. τοὺς μὲν γὰρ ὀνομαζομένους Κέκρωπας, ληστεύοντας καὶ πολλὰ διεργαζομένους, οὓς μὲν ἀπέκτεινεν, οὓς δὲ ζωγρήσας δεδεμένους παρέδωκε τῇ Ὀμφάλῃ... Ἰτώνων δὲ ληλατούντων πολλὴν τῆς ὑπὸ Ὀμφάλῃ χώρας, τὴν τε λείαν ἀφείλετο καὶ τὴν πόλιν, ἐξ ἧς ἐποιοῦντο ὄρμην, ἐκπορθήσας ἐξηθροποδίστατο καὶ κατέστρεψε» (Διοδώρου Σικελιώτου, Βιβλιοθήκης ἱστορικῆς IV 31, 6/7).

1. «Ἡρακλῆς τὴν ἡλικίαν ἔφηβος ὢν πρῶτον μὲν ἠλευθέρωσε Θήβας... ὑποταγμένων γὰρ τῶν Θηβαίων Ἐργίνῳ τῷ βασιλεῖ τῶν Μινυῶν... τοὺς παραγενομένους τῶν Μινυῶν ἐπὶ τὴν ἀπαίτησιν τῶν δασμῶν καὶ μεθ' ὕβρεως εἰσπραττομένους ἀκρωτηριάσας ἐξέβαλε τῆς πόλεως... αὐτὸν τε τὸν Ἐργίνον ἀνείλε καὶ τοὺς μετ' αὐτοῦ σχεδὸν ἅπαντας ἀπέκτεινε» (Διοδώρου Σικελιώτου, Βιβλιοθήκης ἱστορικῆς V 10, 2-5).

2. Ἴδε Ἀπολλοδώρου, Βιβλιοθήκης I 9, 16 (19).

3. «Ἡρακλῆς προσίσχει νήσῳ Πάρῳ, ἣν κατοικοῦν οἱ Μίνως υἱοὶ Εὐρυμέδων Χρύσης Νηφαλίων Φιλόλαος· ἀποβάντων δὲ δύο τῶν ἐν τῇ νηὶ συνέβη τελευτῆσαι ὑπὸ τῶν Μίνως υἱῶν, ὑπὲρ ὧν ἀγανακτῶν Ἡρακλῆς τούτους μὲν παραχρῆμα ἀπέκτεινε, τοὺς δὲ λοιποὺς κατακλείσας ἐπολιόρκει» (Ἀπολλοδώρου, Βιβλιοθήκης II 5, 9). «Μύκονος, ὕφ' ἧς μυθέουσι κείσθαι γιγάντων τοὺς ὑστάτους ὕφ' Ἡρακλέους καταλυθέντας» (Στράβωνος, Γεωγραφικῶν X 5, 9, p. 487).

4. «Ἰδαίους Δακτύλους... εὕρειν καὶ ξίφη καὶ κράνη (Διοδώρου Σικελιώτου, Βιβλιοθήκης ἱστορικῆς V 65,4), ὧν Κέλμιν ὀνομάζουσι τινα καὶ Λαμναμενέα καὶ Ἡρακλέα καὶ Ἀκμονα... περὶ τὴν Ἰδην, Φρυγίαν τὴν Τρωάδα» (Στράβωνος, Γεωγραφικῶν X 2, p. 473).

5. «Μίδου δ' ἦν Λιτυάρσης νόθος υἱός, κατοικῶν δ' ἐν Κελαιναῖς τοὺς παριόντας ὑποδεχόμενος ἠνάγκαζε μετ' αὐτοῦ θερίζειν, εἶτα ἀποκόπτων τὰς κεφαλὰς τὸ ἄλλο σῶμα συνείλει ἐν τοῖς δράγμασιν· ἀπέθανε δὲ ὑπὸ Ἡρακλέους (Σούδα: «Λιτυέρσης»). Διὰ τὸν ἐντοπισμὸν τοῦ μύθου εἰς τὴν Φρυγίαν ἴδε Ἰούλιον Πολυδεύκην, Ὀνομαστικῶν IV 54, Servium Grammaticum, Commentarii in Vergilii Bucolicum VIII 68. Ἡ ὀνομασία «Κελαιναί» συμβολίζει πιθανῶς τοὺς σκοτεινοὺς διαδρόμους τῶν μεταλλωρυχείων.

6. «Ἡρακλῆς Συλέα ἐν Λυλίδι τοὺς παριόντας ξένους σκάπτειν ἀναγκάζοντα σὺν ταῖς ὀρίζαις τὰς ἀμπέλους καύσας μετὰ τῆς θυγατρὸς Ξενοδόκης ἀπέκτεινε» (Ἀπολλοδώρου, Βιβλιοθήκης II 6, 3). Ὅπως ὁ Λιτυέρσης ὑπεχρέωνε τοὺς ἀποδήμους νὰ «θερίζουν» ἐντὸς ὑπογείων χώρων, τοὺς ἐξηνάγκαζε καὶ ὁ Συλεύς νὰ «σκάπτουν», νὰ ἐξορύσσουν ἴσως μεταλλεύματα εἰς τὰ ὄρεινά τοῦ Καυκάσου.

7. «Βούσιρις... τοὺς κατιόντας ξένους ἔσφαζε. συλληφθεὶς οὖν ὁ Ἡρακλῆς τοῖς βωμοῖς προσεφέρετο τὰ δὲ δεσμὰ διαρρήξας τὸν τε Βούσιριν καὶ τὸν ἐκεῖνον παῖδα Ἀμφιδάμαντα ἀπέκτεινε» (Ἀπολλοδώρου, Βιβλιοθήκης II 5, 11).

8. «Ἀνταῖος... Λιβύης βασιλεὺς, ὃς τοὺς ξένους ἀναγκάζων αὐτῷ παλαίειν ἀνήρει, τούτῳ παλαίειν ἀναγκαζόμενος ὁ Ἡρακλῆς ἀράμενος... μετέωρον κλάσας ἀπέκτεινε» (Σχολίων εἰς Πλάτωνος Νόμους 769 A).

9. «Τοῦ δ' Ἡρακλέους πλησιάσαντος τοῖς κατὰ τὸν Ἔρυκα (κύριον ἐνὸς τμήματος

λίαν¹ καὶ τὴν λοιπὴν δυτικὴν Εὐρώπην² θὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν ἐγκατάστασιν τῶν ὀπαδῶν του διὰ τῆς ἐξολοθρεύσεως τῶν ἀξένων τοπικῶν ἡγεμόνων. Ἐὰν ὁμοίως ἐκτὸς τῆς πατρίδος του ἐπέβαλε τελικῶς τὴν συνεργασίαν μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων μεταναστῶν καὶ τῶν ἐγχωρίων βάσει τοῦ κοινοῦ συμφέροντος³, εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἰδίως εἰς τὴν Πελοπόννησον δὲν θὰ ὀλοκληρώσῃ τὸ δημοκρατικὸν του ἔργον. Θὰ γίνῃ ὅπωςδήποτε γνωστὸν, ὅτι ἐκεῖνος ἐπέτυχεν νὰ θεσμοθετήσῃ τὴν νέαν κατάστασιν τοῦ δικαίου, τὸ ὁποῖον δὲν ἐπέτρεπεν οὔτε εἰς τοὺς θεοὺς τὴν αὐθαιρεσίαν, ὅπως θὰ ὑποθέσῃ τὴν συμβολὴν του εἰς τὸν ἐκδημοκρατισμὸν τῶν συνθηκῶν τῆς ζωῆς ὁ Πίνδαρος :

«Νόμος ὁ πάντων βασιλεὺς
θνατῶν τε καὶ ἀθανάτων
ἄρει δικαίων τὸ βιαιότατον
ὑπερτάτα χειρὶ τεκμαίρομαι
ἔργοισιν Ἑρακλέους»⁴

Ἐν τούτοις ὁ ἴδιος θὰ πέσῃ τελικῶς θῦμα τῆς δολιότητος τῶν ἀριστοκρατικῶν γενῶν, τὰ ὁποῖα διὰ τῆς ἵππικῆς των δυνάμεως εἰς τὸ τέλος τὸν ἐξουθένωσαν.

Μέχρι τέλους τῆς ἐποχῆς τοῦ χαλκοῦ ὁ ἵππος ἐχρησιμοποιεῖτο μόνον

τῆς νήσου) τόποις, προεκαλέσατο αὐτὸν Ἐρυξ εἰς πάλην... καὶ παλαίσας ἐλείφθη καὶ τὴν χώραν ἀπέβαλε» (Διοδώρου Σικελιώτου, Βιβλιοθήκης ἱστορικῆς IV 23, 2/3).

1. «Ἄλλη τε καὶ πολλαχῆ τῆς Ἰταλίας ἀφίκετο... ληστής τις ἐπιχώριος ὄνομα Κάκος... ἐπειδὴ περιφανῆς ἐγένετο κακουργῶν... Ἑρακλῆς αὐτὸν τῷ ῥοπάλῳ κτείνει» (Διονυσίου Ἀλικαρνασσεῶς, Ῥωμαϊκῆς ἀρχαιολογίας I 38, 1-4).

2. «Διελθὼν δὲ Ἑρακλῆς Ἀβδηρίαν εἰς Λιγυστινήν (νῆσον ἔναντι Μασσαλίας) ἦλθεν ἐν ἧ τὰς βόας ἀφηροῦντο Ἰαβελίων τε καὶ Δέρκυνος οἱ Ποσειδῶνος υἱοί, οὓς κτείνας διὰ Τυρρηνίας ἦει» (Ἀπολλοδώρου Βιβλιοθήκης II, 5, 10). «Ὁ δ' Ἑρακλῆς τῶν μὲν Ἰβήρων παρέδωκε τὴν βασιλείαν τοῖς ἀρίστοις τῶν ἐγχωρίων, αὐτὸς δ' ἀναλαβὼν τὴν δυνάμιν καὶ καταντήσας εἰς τὴν Κελτικὴν καὶ πᾶσαν ἐπελθὼν κατέλυσε... τὰς συνήθεις παρανομίας καὶ ξενοκτονίας» (Διοδώρου Σικελιώτου, Βιβλιοθήκης ἱστορικῆς IV 19, 1).

3. «Στρατηλάτης γενόμενος ἀπάντων κράτιστος τῶν καθ' ἑαυτὸν Ἑρακλῆς καὶ δυνάμει πολλῆς ἡγούμενος ἐπῆλθε τὴν ἐντὸς Ὠκεανοῦ, καταλύων μὲν εἰς τις εἴη τυραννὶς βαρεῖα καὶ ληπηρὰ τοῖς ἀρχομένοις ἢ πόλις ὑβρίζουσα καὶ λωβωμένη τὰς πέλας ἢ μοναὶ ἀνθρώπων ἀνημέρω διαίτη καὶ ξενοκτονίαις ἀθεμίστοις χρωμένων, καθιστὰς δὲ νομίμους βασιλείας καὶ σωφρονικὰ πολιτεύματα καὶ βίων ἔθνη φιλόφρονα καὶ κοινοπαθῆ πρὸς δὲ τούτοις Ἑλλησί τε καὶ βαρβάρους συγκεραννύμενος καὶ θαλαττίους ἡπειρώτας, οἱ τέως ἀπίστους καὶ ἀσυναλλάκτους εἶχον τὰς ὀμίλιας». (Διονυσίου Ἀλικαρνασσεῶς, Ῥωμαϊκῆς ἀρχαιολογίας I 41, 1).

4. Ἀπόσπ. 169 (Snell).

εἰς τὴν ἄρματηλασίαν¹. Τὰ σιδηρὰ ὄπλα θὰ τερματίσουν τὴν σταδιοδρομίαν τῶν ἐποχουμένων πολεμιστῶν² καὶ μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου θὰ τοὺς ὑποχρεώσουν νὰ ἱππεύσουν τὰ ὑποζύγια. Ἡ ἐξέλιξις αὐτὴ μαρτυρεῖται διὰ πρῶτην φοράν εἰς τὴν Ἀσσυρίαν, θὰ κατακτήσῃ ὅπως περὶ τὴν στροφὴν τῆς χιλιετίας καὶ τὸν Ἑλληνικὸν κόσμον³, διὰ νὰ δώσῃ ἀκαταμάχητον ὑπεροπλίαν εἰς ὄσους ἦσαν εἰς θέσιν νὰ προμηθευθοῦν καὶ νὰ συντηρήσουν τὰ πολεμικὰ ζῶα. Συνέβη διὰ τὸν λόγον αὐτὸν εἰς τὴν Ἑλλάδα νὰ διατηρηθοῦν ὀλιγαρχικὰ πολιτεύματα μέχρι τῶν Κλασσικῶν χρόνων λόγω τοῦ ἵππικοῦ των: «Ἐκ τῶν ἀρχαίων πόλεων ὅσαις πόλεσιν ἐν τοῖς ἵπποις ἡ δύναμις ἦν, ὀλιγαρχίαι παρὰ τούτοις ἦσαν»⁴. Ὁ Ἡρακλῆς βεβαίως θὰ συγκρουσθῇ πρὸς τὰ δυσπρόστατα ὄντα τῆς τρομοκρατημένης φαντασίας τῶν πεζῶν⁵, ἀλλ' ὁ ἀγὼν θὰ καθίσταται διὰ τὸν ὀπλίτην συνεχῶς δυσκολώτερος. Ἐνῶ λοιπὸν εἰς τὴν ἀρχὴν «τοὺς τοιούτοις προτερόμασι πλεονεκτοῦντας παραδόξως κατηγωνίσαστο καὶ

1. Ἡ ἐφεύρεσις τοῦ ἄρματος ἀνάγεται εἰς τοὺς ἀρείους Μιτανί, οἱ ὁποῖοι τὸ χρησιμοποιοῦν ἤδη περὶ τὸ 1600 π.Χ. καὶ εἴτε τὸ μεταφέρουν οἱ ἴδιοι μέχρι τῆς Ἑλλάδος καὶ συμβάλλουν εἰς τὴν ἰδρυσιν τῆς Μυκηναϊκῆς αὐτοκρατορίας (Ἴδε G. R o d e n w a l d t, Mykenische Miscellen, «Ἐπιτύμβιον Χρήστου Τούντα», Athen 1941, σ. 432, F. S c h a c h e r m e y e r, Poseidon und die Entstehung des griechischen Götterglaubens, München 1950, σ. 7, - Streitwagen und Streitwagenbild im Alten Orient und bei den mykenischen Griechen, «Anthropos», Friburg XLVI τόμ. 1951, σ. 740. - Das Problem der griechischen Nationalität, «Relazioni del X Congresso Internazionale die Scienze Storiche», Roma VI τόμ. 1955, σ. 664) εἴτε τὸ μεσιτεύουν εἰς τοὺς Μυκηναίους διὰ τῶν Χετταίων (Ἴδε G. K a r r o, Die Schachtgräber von Mykenae, München 1930/33, σ. 338), δεδομένου, ὅτι ὁ ἵππος εὑρίσκετο εἰς τὴν χώραν ἀπὸ τῆς καθόδου τῶν πρώτων ἐλληνοφώνων Ἰνδογερμανικῶν λαῶν περὶ τὸ 1900 π.Χ. (Ἴδε F. S c h a c h e r m e y e r, Poseidon und die Entstehung des griechischen Götterglaubens, ὡς ἀν. σ. 53, 62 - Streitwagen und Streitwagenbild -, ὡς ἀν. σ. 717).

2. Ἴδε K. J. B e l o c h, Griechische Geschichte, Straßburg I τόμ. 1912², σ. 348/49, W. K r a u s e, Die Griechen, Wien 1969, σ. 128.

3. Ἴδε P a u l y - W i s s o w a, Realencyclopädie, ὡς ἀν. VIII² τόμ. 1913, στ. 1692 («Ἱππεῖς»), IA¹ τόμ. δευτέρα σειρά 1914, στ. 519 («Reiterei»).

4. Ἀ ρ ι σ τ ο τ ἔ λ ο υ ς, Πολιτικῶν Δ' 3 (p. 1289 b 36-38). Ἡ ἐπικράτησις τῶν ἱππέων δὲν θὰ σημάνη ὅπωςδῆποτε τὴν ὀλοκληρωτικὴν ἐξουδετέρωσιν τοῦ δημοκρατικοῦ κινήματος. Εἰς τὴν Χαλκίδα π.χ. θὰ ἐξαναγκασθοῦν οἱ «ἀριστοκρατικῶς ἄρχοντες» νὰ μεταναστεύσουν: «Ἐστάλησαν δὲ αἱ ἀποικίαι αὗται... ἡνίκα ἡ τῶν ἵπποβοτῶν καλουμένη ἐπεκράτει πολιτεία» (Σ τ ρ ἄ β ω ν ο ς, Γεωγραφικῶν X 10, 8, p. 447. «Ἱπποβόται ἐκαλέοντο οἱ παχέες τῶν Χαλκιδέων»: Ἡ ρ ο δ ὄ τ ο υ, Ἱστορίας V 77. «Ἐφυγον ἄνδρες τῶν παχέων ὑπὸ τοῦ δήμου: V 30. Πρβλ. VI 91). Ἐπανελημμένως ὁ Ἡρακλῆς «ἤρωας ἐπεμβεβαῶτας ἵπποδάμους ἔλεν» (Π ι ν δ ἄ ρ ο υ, Νεμέων IV 47 /48).

5. Ἡ φρίκη, τὴν ὁποίαν προκαλοῦν οἱ κένταυροι περιγράφεται εἰς τὰ ὀνόματά των «Ἄγριος», «Ἄρκτος», «Βιάνωρ», «Δημολέων», «Ἐρίγδονπος», «Λύκος», «Λυκώπας», «Μελανεύς», «Μέρμερος», «Τηλεβόας», «Φλεγραῖος».

τούς πλείστους ἀπέκτεινε»¹, διὰ πρώτην φοράν θὰ τραυματισθῆ² καὶ ἀντὶ νὰ εὕρη προστασίαν διὰ τῆς ἰδιοποιήσεως τοῦ νέου μαχητικοῦ μέσου, θὰ προκαλέσῃ νόθα προοδευτικὰ κινήματα, τὰ ὁποῖα δὲν θὰ εἶναι εἰς θέσιν νὰ ἐξουδετερώσῃ διὰ τῆς φυσικῆς του ρώμης, χωρὶς νὰ κατακρεουργήσῃ τὸ σῶμα του, ὅπως θὰ συλλάβῃ ὁ μῦθος τὴν ἱπποτικὴν αὐτὴν ἐμπλοκὴν εἰς τὴν ἐξέλιξιν τῶν πολιτικῶν θεσμῶν³. Παρ' ὅτι θὰ ὑπεξαίρεσῃ τοὺς ἵππους τοῦ Διομήδους, διὰ τοὺς ὁποίους ὑπῆρχε παράδοσις, ὅτι «ἄνδρας ἀρταμοῦσι λαιψηραῖς γνάθοις»⁴, θὰ ἐπιτρέψῃ νὰ δημιουργηθῆ (διὰ τῆς ἀστικῆς τάξεως, ἡ ὁποία θὰ παρεμβληθῆ μεταξὺ τῶν ἀριστοκρατῶν καὶ ὄσων ἐκ τῶν ὀπλιτῶν δὲν ἦσαν εἰς θέσιν νὰ προσεταιρισθοῦν τὸν νέον παράγοντα τοῦ πολέμου) μία κατάστασις, ἡ ὁποία καθυστέρησεν ἢ ἀνέστειλε τὴν διεύρυσιν τῆς ἐξουσίας⁵. Ἡ ἐξέλιξις αὐτὴ συνέβη κυρίως εἰς τοὺς χερσαίους τόπους, ἐφ' ὅσον ἡ βιοτεχνία τοῦ σιδήρου ἐθεμελίωσε πλησίον τῶν ἀκτῶν νέα κέντρα ζωῆς, ἐντὸς τῶν ὁποίων τὰ πάντα ἐξηρτήθησαν ἐκ τῶν μέσων συναλλαγῆς, τῶν σταθμῶν καὶ τῶν νομισμάτων⁶.

1. Διοδώρου Σικελιώτου, Βιβλιοθήκης Ἱστορικῆς IV 12, 6. Πρβλ. 33, 1, Ἀπολλοδώρου, Βιβλιοθήκης II 5, 4.

2. Ἄγανακτήςσας ἐπὶ τοῖς Ἱπποκωντίδαις ὁ Ἡρακλῆς πόλεμον συγκροτεῖ κατ' αὐτῶν καὶ πολλοὺς ἀναιρεῖ, ὅτε καὶ αὐτὸς τὴν χεῖρα ἐπλήγη» (Σχολίων εἰς Κλήμεντος τοῦ Ἀλεξανδρέως Προτρεπτικὸν 27, 11).

3. «Νέσσοσ ὁ Κένταυρος τοὺς παριόντας διεπόρθμενε μισθοῦ, λέγων παρὰ θεῶν τὴν πορθμείαν εἰληφέναι διὰ δικαιοσύνην. αὐτὸς μὲν οὖν Ἡρακλῆς τὸν ποταμὸν διέβη, Διηνειραν δὲ μισμὸν αἰτηθεὶς ἐπέτρεψε Νέσσῳ διακομίζειν. ὁ δὲ διαπορθμεύων αὐτὴν ἐπεχειρεῖ βιάζεσθαι. τῆς δὲ ἀνακραγούσης αἰσθόμενος Ἡρακλῆς ἐξελθόντα Νέσσον ἐτόξευσεν εἰς τὴν καρδίαν. ὁ δὲ προσκαλεσάμενος Διηάνειραν εἶπεν, εἰ θέλοι φίλτρον πρὸς Ἡρακλέα ἔχειν, τὸν τε γόνον οὗ ἀφῆκε κατὰ γῆς καὶ τὸ ῥυέν ἐκ τοῦ τραύματος τῆς ἀκίδος αἷμα συμμίξαι. ἡ δὲ ποιήσασα τοῦτο ἐφύλαττε παρ' ἑαυτῆ... μέλλων δὲ ἱεροουργεῖν Ἡρακλῆς εἰς Τραχίνα τὸν κήρυκα ἔπεμψε λαμπρὰν ἐσθῆτα οἶσοντα... Διηάνειρα νομίσασα ταῖς ἀληθείαις φίλτρον εἶναι τὸ ῥυέν αἷμα τοῦ Νέσσου, τούτῳ τὸν χιτῶνα ἔχρισεν, ἐρδὺς δὲ Ἡρακλῆς ἔθυσεν. ὡς δὲ θερμανθέντος τοῦ χιτῶνος ὁ τῆς ὕδρας ἰὸς τὸν χρῶτα ἔσηπε... τὸν χιτῶνα ἀπέσπα προσπεφυκῶτα τῷ σώματι, συναπεσπῶντο δὲ καὶ αἱ σάρκες αὐτοῦ» (Ἀπολλοδώρου, Βιβλιοθήκης II 7, 6/7. Πρβλ. Ἀρχιλόχου. Ἀπόσπ. 147, Diels).

4. Εὐριπίδου, Ἀλκήστιδος 494. Πρβλ. Ἡρακλέους 381 - 84.

5. Πρβλ. Σοφοκλή, Τραχινιῶν 1159 - 63 :

«Ἐμοὶ γὰρ ἦν πρόφαντον ἐκ πατρὸς πάλαι,
ἀνδρῶν πνεόντων μηδενὸς θανεῖν ὑπο,
ἀλλ' ὅστις Ἄιδου φθίμενος οἰκήτωρ πέλοι.
ὄδ' οὖν ὁ θῆρ Κένταυρος, ὡς τὸ θεῖον ἦν
πρόφαντον, οὕτω ζῶντά μ' ἔκτεινεν θανών»

6. «Τῶν δὲ πόλεων ὅσαι μὲν νεώτατα ᾤκίσθησαν καὶ ἤδη πλωιμωτέρων ὄντων, περιουσίας μᾶλλον ἔχουσαι χρημάτων ἐπ' αὐτοῖς τοῖς αἰγιαλοῖς τεύχεσιν ἐκτίζοντο καὶ τοὺς ἰσθμοὺς ἀπελάμβανον ἐμπορίας τε ἕνεκα καὶ τῆς πρὸς τοὺς προσοίκους ἕκαστοι ἰσχύουσι» (Θουκυδίδου, Εὐγγραφῆς, I 7, 1 Πρβλ. 8, 3. 13, 1). Ἐντὸς τῶν ναυτικῶν αὐ-

Παρ' ὅτι λοιπὸν πολλοὶ ἐκ τῶν ἡρακλείων ἄθλων συνέβησαν κατὰ τὸν ἑβδομὸν αἰῶνα π.Χ.¹, ἐν τούτοις εἰς τὰ τελευταῖα Ὀμηρικὰ ἔπη ὁ «πανελλήνιος ἥρωας»² εὐρίσκεται εἰς τὸν Ἄδην καὶ προσπαθεῖ νὰ συνεχίσῃ τὸ ἔργον του μεταξὺ τῶν νεκρῶν³. Ἀποφασιστικῆς σημασίας διὰ τὴν συνέχισιν

τῶν πόλεων ἡ δύναμις τῶν «ἵπποτῶν» τῆς παρερχομένης ἐποχῆς (Πρβλ. τὴν ταξικὴν ἐπίκλησιν τοῦ Ὀμήρου, Ἰλιάδος II 744 : «Πατρόκλεες ἵππευ») θὰ περιορισθῇ ἀποφασιστικῶς. Κατὰ τοὺς Μηδικοὺς πολέμους π.χ. οἱ Ἀθηναῖοι δὲν θὰ διαθέτουν «ἵπποβάμονα στρατόν» (Σοφοκλέους, Τραχινῶν 1095, Πρβλ. Ἀριστοφάνη, Ἴππῆς 567/68), ἐφ' ὅσον τὸ μέσον τῆς ὑπεροχῆς τῶν εὐγενῶν καὶ ὄσων ἐκ τῶν πλουσίων τὸ ἐχρησιμοποίησαν διὰ τὰ ἰδιωτικά των συμφέροντα, θὰ ἔχη ἀποκλεισθῇ ἐκ τῶν κοινωνικῶν συγκρούσεων τοῦλάχιστον ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῶν μεταρρυθμίσεων τοῦ Κλεισθέους. (Ἴδε E. Meyer, Geschichte des Altertums, Stuttgart III τόμ. 1954³, σ. 747). Πλὴν τῶν Βοιωτῶν (Ἴδε Ἡρόδοτον, Ἱστορίας IX 68/69) καὶ τῶν Θεσσαλῶν (Ἴδε Ἡρόδοτον, Ἱστορίας V 63/64, Ἀριστοτέλη, Ἀθηναίων Πολιτείας 19, 5), οἱ ὁποῖοι θὰ ἐξακολουθήσουν νὰ ἐκπαιδεύουν διὰ τὸν πόλεμον ἐφίππους, ἡ Ἑλλάς γενικῶς θὰ ἔχη διὰ τῆς δημοκρατικῆς τῆς ἐξελίξεως ὑπερνικήσει τὸ «τετρασκελὲς ὕβρισμα, Κενταύρων γένος» (Εὐριπίδου, Ἡρακλέους 181). Μετὰ τὴν ἐπικράτησιν ὁμως τοῦ δήμου οἱ Ἀθηναῖοι θὰ ἐννοήσουν, ὅτι μειονεκτοῦν π.χ. ἐναντι τῶν Θηβαίων καὶ θὰ ἐπιφορτίσουν «δέκα ἄνδρας» νὰ ἐπιλέξουν διὰ τὴν ἀνασύστασιν τοῦ κοινωνικῶς βεβαρυμένου πολεμικοῦ σώματος ὄχι τοὺς «ἵπποτροφεῖν δυναμένους» (Ἀριστοτέλους, Ἀθηναίων πολιτείας 7, 4), ἀλλ' ἐκεῖνους, οἱ ὁποῖοι ἐφαινοντο ἱκανοὶ νὰ ἵππεύσουν. Ἡ τελικὴ ἔγκρισις τῶν χιλίων (Ἀριστοφάνους, Ἴππέων 225/26, Ξενοφῶντος, Ἴππαρχικοῦ IX 3, Δημοσθένους, Περὶ τῶν συμμοριῶν 13, p. 181) ἐπιδόξων ἱππέων, οἱ ὁποῖοι θὰ ἐμισθοδοτοῦντο καὶ κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς εἰρήνης διὰ τὴν συντήρησιν τῶν ζώων, ἐναπέκειτο εἰς τὴν γενικὴν συνέλευσιν τῶν πολιτῶν : «Ὅς δ' ἂν καταλέξωσι παραδιδάσι τοῖς ἱππάρχοις καὶ φυλάρχοις, οὗτοι δὲ παραλαβόντες εἰσφέρουσι τὸν κατάλογον εἰς τὴν βουλήν» (Ἀριστοτέλους, Ἀθηναίων Πολιτείας 49, 2). Ἡ πόλις διέθεσε διὰ τὸν λόγον αὐτὸν «ἐγγυὲς τετταράκοντα τάλαντα τοῦ ἐνιαυτοῦ, ὡς ἦν πόλεμος γίγνηται, μὴ ζητεῖν δέη ἵππικόν, ἀλλ' ἐξ ἐτοίμου ἔχη παρεσκευασμένῳ χρῆσθαι» (Ξενοφῶντος, Ἴππαρχικοῦ I 19). Αὐστηρὸς νόμος ἐπέβαλλε τὴν στέρησιν τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων εἰς ἐκεῖνον, ὁ ὁποῖος ἐπετύγγανε «λιπὼν τὴν τάξιν» (Λυσίου, Κατὰ Ἀλκιβιάδου ἀστρατείας 11 p. 145) νὰ θεωρηθῇ «ἵππεύς», χωρὶς νὰ ἔχη προηγουμένως ὑποστῆ τὴν προβλεπομένην δοκιμασίαν : «Ἐὰν τις ἀδοκίμαστος ἵππεύῃ, ἄτιμον εἶναι» (Λυσίου, Κατὰ Ἀλκιβιάδου λιποταξίου 8, p. 140). Κατὰ τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον διαθέτουν «παρα τὸ εἰωθὸς» ἵππικὴν δύναμιν καὶ οἱ Λακεδαιμόνιοι (Θουκυδίδου, Ξυγγραφῆς IV 55, 2. Πρβλ. Ξενοφῶντα, Ἑλληνικῶν IV 2, 16).

2. Ἴδε P. Friedländer, Herakles, Berlin 1907, σ. 1 K. Schefold, Frühgriechische Sagenbilder, ὡς ἂν. σ. 20.

3. U. von Wilamowitz-Moellendorf, Der Glaube der Hellenen, Berlin II τόμ. 1932 σ. 20.

4. Ἴδε Ὀδυσσεύς λ 601 - 602 :

«Τὸν δὲ μέτ' εἰσενόησα βίην Ἡρακληίην,
εἰδωλον...
ἀμφὶ δέ μιν κλαγγὴ νεκῶν ἔεν οἰωνῶν ὥς,
πάντοσ' ἀτυζομένων· δ δ' ἐρεμνῆ νυκτὶ εἰοικῶς,
γυμνὸν τόξον ἔχων καὶ ἐπὶ νευρῆφιν δίστόν,
δεινὸν παπταίνων, αἰεὶ βαλέοντι εἰοικῶς»

τῶν ἥρωικῶν του κατορθωμάτων θὰ εἶναι διὰ τὸν λόγον αὐτὸν α) ἡ περιπέτεια ὄσων ἐκ τῶν νεωτέρων δωρικῶν φύλων τὸν ἀνεγνώρισαν ὡς προπάτορα καὶ τὸν ἔφεραν π.χ. εἰς τὴν Βοιωτίαν (ὥστε νὰ γεννηθῆ ἔκ τοῦ τοπικοῦ πνεύματος τῆς γονιμότητος διὰ τῆς παρεμβολῆς τοῦ Διὸς¹) καὶ τὴν Μ. Ἀσίαν (ὥστε νὰ νομισθῆ, ὅτι κατάγεται π.χ. ἐκ τῆς Ρόδου²), β) ἡ γενεαλογικὴ σύνδεσις τῶν Αἰγιδῶν καὶ τῶν Εὐρυποντιδῶν τῆς Σπάρτης πρὸς τὸ πρόσωπόν του τὴν ἐποχὴν τοῦ Τυρταίου³ (ἂν καὶ εἰς τὴν Λακωνίαν ἐξηκολούθησε νὰ λατρεύεται ὡς ἐκπρόσωπος τῶν ἐργατῶν τῆς γῆς⁴), γ) ἡ φιλοσπαρτιατικὴ πολιτικὴ τῶν Πεισιστρατιδῶν, οἱ ὅποιοι ὑπέθαλψαν τὴν εἴσοδόν του εἰς τὴν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν καὶ τὴν λατρείαν του ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως (μὲ ἀποτέλεσμα τὸν περιορισμὸν τῆς σημασίας τοῦ ἐγχωρίου ἥρωος⁵) καὶ δ) ἡ δραστηριότης, τὴν ὁποίαν ἀνέπτυξε πρὸς τιμὴν του εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ ἐβδόμου αἰῶνος ὁ τύραννος τοῦ Ἄργους Φεῖδων, ὁ ὅποιος ἐκυριάρχησεν εἰς τὴν Πελοπόννησον, ὥρισε πρῶτος εἰς τὸν Ἑλλαδικὸν χῶρον «τὰ φειδῶνια καλούμενα μέτρα καὶ σταθμούς καὶ νόμισμα»⁶ καὶ ὄχι μόνον ὑπεχρέωσε τοὺς δυναστικούς

1. Ἴδε Ὁμηρον, Ὀδυσσεΐας λ 266 - 68. Πρβλ. Ἀπολλόδωρον, Βιβλιοθήκης II 4, 8 : «Πρὸ τοῦ δὲ Ἀμφιτρύωνα παραγενέσθαι εἰς Θήβας Ζεὺς, διὰ νυκτὸς ἐλθὼν καὶ τὴν μίαν τριπλασιάσας νύκτα, ὁμοῖος Ἀμφιτρύωνι γενόμενος Ἀλκμήνη συνεννόσθη».

2. Ἴδε P. Friedländer, Herakles, ὡς ἀν. σ. 15, 18, 142, 167.

3. Ἴδε ἀπόσπ. 8 (Diehl) :

«Ἄλλ' - Ἡρακλῆος γὰρ ἀνικῆτου γένος ἐστὲ -
θαρσεῖτ' - οὐ πῶ Ζεὺς αὐχένα λοξὸν ἔχει -
μηδ' ἀνδρῶν πληθὺν δειμένετε μηδὲ φοβεῖσθε»

4. «Ἐργάτια. Ἐορτὴ Ἡρακλεῖ τελουμένη παρὰ Λάκωσιν» (Ἡσύχιος). Τὴν σχέσιν του πρὸς τὴν γεωργίαν (καὶ κατὰ συνέπειαν πρὸς τοὺς ἀνθρώπους τῆς ἐργασίας καὶ ὄχι πρὸς τοὺς εὐγενεῖς) μαρτυροῦν τὰ ἐπίθετά του «σκαπανεὺς» (Λυκόφρωνος, Ἀλεξάνδρας 652, «σπαπανεὺς» ὁμοῦς εἶναι καὶ ὁ μεταλλωρύχος) καὶ «βουζύγης» (Σοῦδα). Τὸ γεγονός ἐξ ἄλλου, ὅτι θυσιάζεται πρὸς χάριν του «βοῦς ἀρότης» (Φιλόστρατος, Εἰκόνων II 24, p. 429), ὁ ἐορτασμὸς του ἀπὸ κοινοῦ πρὸς τὴν Δήμητρα τὴν 21ην Δεκεμβρίου, ἡμέραν τῆς χειμερινῆς σπορᾶς (Macrobii, Conviviorum primi diei Saturnaliorum III 11, 10) καὶ ἡ μέχρι τῶν Ρωμαϊκῶν χρόνων διατηρουμένη πεποίθησις, ὅτι «τὰ γεωργικὰ πράγματα εὐρίσκονται ὑπὸ τὴν προστασίαν του» (Pomponii Porphyrii, Commentarii in Q. Horatium Flaccum, Sermo II 6, 12) ὑπενθυμίζουν τὴν ἀγροτικὴν του καταγωγὴν.

5. «Καὶ ὅσα Θήσεια ἦν κατὰ δήμους, ἅπαντα (Ἀθηναῖοι) μετεσκεύασαν καὶ κατέστησαν Ἡράκλεια ἀντὶ Θησειῶν, νομίσαντες Θησεῖα μὲν ἄριστον εἶναι τῶν πολιτῶν, Ἡρακλεῖα δὲ ὑπὲρ ἀνθρώπου φύσιν» (Ἀριστείδου, Ἡρακλέους 33, Dindorf 58/59). Πρβλ. Διόδωρον Σικελιώτην, Βιβλιοθήκης ἱστορικῆς IV 59, 1 Λουκιανόν, Κυνικοῦ 13, E. Poitrier, Pourquoi Thésée fut l'ainé de Hercule, Paris, 1901, σ. 5).

6. Στράβωνος, Γεωγραφικῶν VIII 3, 33, p. 358, Πρβλ. 6, 16, p. 376. Ἡ συν-

οἴκους τῶν ὑποτελῶν του νὰ θεωρήσουν τὸν ἥρωα τῆς πατρίδος του ὡς ἰδικόν των γενάρχη¹, ἀλλὰ τὸν ἐπέβαλε καὶ ὡς ἰδρυτὴν τῶν Ὀλυμπιακῶν ἀγώνων². Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὁ Ἡρακλῆς θὰ γίνῃ ἀντικείμενον μυθολογικοῦ ἀνταγωνισμοῦ μεταξὺ τῶν γενεαλόγων ὄλων σχεδὸν τῶν προσωποπαγῶν ἐξουσιῶν τῆς Ἑλλάδος³ μέχρι τοῦ σημείου καὶ ὁ Μ. Ἀλέξανδρος καὶ ὁ διάδοχός του Πτολεμαῖος νὰ θεωρηθοῦν ὡς ἀπόγονοί του⁴ εἰς μίαν ἐποχὴν, κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ στρατιωτικοὶ παράγοντες τοῦ Ἄργους θὰ τὸν παραστήσουν αὐτοπροσώπως⁵.

Ἄφ' ἧς στιγμῆς ὅμως ὁ Ἡρακλῆς δὲν θὰ παίξῃ ἐνεργὸν ρόλον εἰς τὴν ἐξομάλυνσιν τῶν σχέσεων τοῦ κράτους πρὸς τοὺς ὑπηκόους του καὶ ἀντιθέτως θὰ ὑπάρξουν διάδοχοί του, οἱ ὅποιοι διὰ τῶν ἐνεργειῶν των θὰ προσκρούσουν εἰς τὴν κοινὴν αἴσθησιν τοῦ δικαίου ἢ θὰ ταλαιπωρηθοῦν εἰς τὴν ἐξασφάλισιν γῆς, ὁ χρόνος θὰ ἔχῃ ἐτοιμασθῆ διὰ τὴν μετάβασιν του εἰς τὴν θείαν σφαῖραν καὶ τὴν συμφιλίωσιν του πρὸς τοὺς ἀθανάτους, ἰδίως πρὸς τὴν θεότητα, ἢ ὁποία τὸν εἶχε καλύψει διὰ τοῦ ὀνόματός της καὶ τὸν εἶδε κατόπιν νὰ παραβιάζῃ τὰ κυριαρχικά της δικαιώματα. Ὡς σύντροφος τῆς αἰωνίου νεότητος, ἐκ τῆς ὁποίας ἐγέννησεν εἰς τὸν οὐρανὸν τὰ σύμβολα τῆς ἀποκρούσεως τῶν κακῶν τοῦ πολέμου καὶ τῆς ἐπιτυχίας εἰς τὴν ἀγωνιστικὴν ζωὴν⁶, ὁ «τῶν

ἀλλαγματικὴ χρησιμοποίησις τοῦ ἀργύρου, ὁ ὁποῖος εἶχε τὴν ἐποχὴν ἐκείνην τὸ 1)10 τῆς ἀξίας τοῦ ἠλέκτρον, ἐρευστοποίησεν εἰς μεγάλην ἔκτασιν τὸ κεφάλαιον, ἐφ' ὅσον διὰ τῶν μικρῶν νομισματικῶν ἀξιῶν ἢ ἐμπορικὴ δραστηριότης ἐπέξετάθη - ἐν σχέσει πρὸς τὴν οἰκονομίαν τῆς Ἰωνίας - εἰς πολλοὺς νέους τομεῖς (Πρβλ. F. M. Heichelheim, *Wirtschaftsgeschichte des Altertums*, ὡς ἀν. σ. 221). Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἡ ἀριστοκρατικὴ δύναμις, ἢ ὁποία ἐξηκολούθησε νὰ βασιζέται εἰς τὴν γῆν, θὰ μειωθῇ ἀκόμη περισσότερο, μὲ ἀποτέλεσμα τὰ δημοτικὰ στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα οὕτως ἢ ἄλλως ἐπεκαλοῦντο τὸν Ἡρακλῆ, νὰ ἐνισχύσουν τὴν κοινωνικὴν καὶ πολιτικὴν των θέσιν (Πρβλ. K. Christ, *Die Griechen und das Geld*, «*Saeculum*», München XV τόμ. 1964, σ. 218).

1. Ἴδε P a u l y - W i s s o w a, *Realencyclopädie*, ὡς ἀν. VIII τόμ. 1912, στ. 440 («*Herakleidae*»).

2. Ἴδε Η ρ ό δ ο τ ο ν, Ἱστορίας VI 127.

3. Τὴν ἐποχὴν τοῦ Π λ ά τ ω ν ο ς ὑπάρχουν περιπτώσεις εὐγενῶν «ἐπὶ πέντε καὶ εἴκοσι καταλόγῳ προγόνων σεμννομένων καὶ ἀναφερόντων εἰς Ἡρακλέα τὸν Ἀμφιτρώωνος» (Θ ε α ι τ ῆ τ ο υ 175 Α. Πρβλ. Π λ ο ύ τ α ρ χ ο ν, *Περὶ φιλαδελφίας* 21, p. 492 C).

4. Ἴδε Ἀ ρ ρ ι α ν ό ν, Ἀλεξάνδρου ἀναβάσεως VI 3, 2, Σχόλια εἰς Θεοκρίτου Εἰδύλλια XVII 23, G. K l e i n e r, *Alexanders Reichsmünzen* («*Abhandlungen der Deutschen Akademie der Wissenschaften zu Berlin*», No 5 1945, σ. 5, 17).

5. Ὁ στρατηγὸς τῶν Ἀργείων Νικόστρατος «τῆ τοῦ σώματος ῥώμη διαφέρων ἐμμεῖτο τὸν Ἡρακλέα κατὰ τὰς στρατείας καὶ λεοντὴν ἐφόρει καὶ ῥόπαλον ἐν ταῖς μάχαις» (Δ ι ο δ ώ ρ ο υ Σ ι κ ε λ ι ώ τ ο υ, Βιβλιοθήκης ἱστορικῆς XVI 44, 3).

6. «Καιομένης δὲ τῆς πυρᾶς λέγεται νέφος ὑποστὰν μετὰ βροντῆς αὐτὸν εἰς τὸν οὐρανὸν ἀναπέμψαι. ἐκεῖθεν δὲ τυχῶν ἀθανασίας καὶ διαλλαγῆς Ἡρα τὴν ἐκείνης θυγατέρα Ἡβην ἐγημεν, ἐξ ἧς αὐτῷ παῖδες Ἀλεξιάρης καὶ Ἀνίκητος ἐγένοντο» (Ἀ π ο λ λ ο δ ώ ρ ο υ, Βιβλιοθήκης, II 7, 7).

καλῶν καὶ σεμνῶν ἀγαθὸς ἐργάτης»¹ θὰ δοξασθῆ κυρίως εἰς τοὺς τόπους, οἱ ὅποιοι ἐκρατικοποίησαν τὴν λατρείαν τοῦ². Μετὰ τὴν κατάρρευσιν ὁμοίως τῆς συλλογικῆς ἐξουσίας θὰ λατρευθῆ ὡς «τυράνων σωφρονιστῆς», ὡς «δουλείας ἐλευθερωτῆς», ὡς «ἐλευθερίας νομοθέτης», ὡς «δικαιοσύνης βεβαιωτῆς», ὡς «εὐρετῆς νόμων», ὡς «ἀληθευτῆς λόγων», ὡς «κατορθωτῆς ἔργων»³ ὡς «μέγιστος θεὸς»⁴ εἰς ὁλόκληρον σχεδὸν τὸν Ἑλληνικὸν κόσμον. Τότε κυρίως ἡ μορφή του θὰ προσλάβῃ λυτρωτικὸν χαρακτῆρα, οὕτως ὥστε τὸ «πονηρότατον καὶ ἄριστον»⁵ τέκνον τοῦ Διός, τὸ «γαίης βλάστημα φέριστον»⁶, ὁ «ἥρωας θεός»⁷, ὁ ὅποιος «τὰ κάλλιστ' ἐξέπραξ' ἐν Ἑλλάδι»⁸, νὰ λεχθῆ, ὅτι διατρέχει «τὴν οἰκουμένην», διὰ νὰ τιμωρήσῃ «τοὺς παρανόμους καὶ θηριώδεις τυράννους»⁹ καὶ ταυτοχρόνως νὰ δείξῃ τὴν ὁδὸν τῆς ἀρετῆς εἰς τοὺς ἀνθρώπους, οἱ ὅποιοι δὲν ἔπρεπε νὰ πέσουν θύματα παραπλανητικῶν ὄψεων καὶ λόγων¹⁰.

Κατὰ τὴν Ἑλληνιστικὴν ἐποχὴν ὁ «τοῖς μὲν δικαίοις ἐνδικος, τοῖς δ' αὖ κακοῖς πάντων μέγιστος πολέμιος κατὰ χθόνα»¹¹ ὑπεράνθρωπος πρωταγωνιστῆς τοῦ ἀνθρωπίνου γένους θὰ προσωποποιήσῃ τὴν ἐλπίδα τῆς ἀποκαταστάσεως τοῦ δικαίου τόσον διὰ τῆς δυναμικῆς του ἐπεμβάσεως, ὅπως τὸ εἶχε πράξει κατὰ τὸ παρελθόν¹², ὅσον καὶ διὰ τῆς παραδειγματικῆς του στάσεως ἐναντι

1. Ξενοφῶντος, Ἀπομνημονευμάτων II 27.

2. «Θηβαῖοι δὲ τὸν ἀρχηγὸν τοῦ γένους ὑμῶν (Ἡρακλῆ) τιμῶσι καὶ ταῖς προσόδοις καὶ ταῖς θυσίαις μᾶλλον ἢ τοὺς ἄλλους θεούς» (Ἰσοκράτους, Φιλίππου XII 32, p. 88).

3. Μαξίμου Τυρίου, Τῶν ἐν Ῥώμῃ διαλέξεων τῆς πρώτης ἐπιδημίας XV 6 (p. 74 b).

4. L. Heuzey - H. Daumet, Mission archéologique de Macédoine, Paris 1876, 133 (σ. 329).

5. Ἡσιόδου, Ἀπόσπ. 138 (Rzach. «Τὸ πόνηρος ἐπὶ τὸ ἐπιπόνου τάττεται καὶ δυστυχοῦς»: Σχολίων εἰς Ἀριστοτέλους Ἠθικά Νικομάχεια Γ' 7, p. 1113 b 14).

6. Orphéi hymni, ἐκδ. G. Quandt, Berolini MCMLV, 12: Ἡρακλέους 9 (σ. 13).

7. Πινδάρου, Νεμέων III 39.

8. Εὐριπίδου, Ἡρακλέους, 1383

9. Πλουτάρχου, Λυκούργου XXX 2 (p. 58 C).

10. Ἡ «κεκαλλωπισμένη» προσωποποιήσις τῆς «κακίας» ὑπόσχεται ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Προδίκου εἰς τὸν Ἡρακλῆ: «Οὐ φόβος, μὴ σὲ ἀγάγω ἐπὶ τὸ πονοῦντα καὶ ταλαιπωροῦντα τῷ σώματι καὶ τῇ ψυχῇ ταῦτα πορίζεσθαι, ἀλλ' οἷς ἂν οἱ ἄλλοι ἄνθρωποι ἐργάζωνται, τούτοις σὺ χρήσῃ, οὐδενὸς ἀπεχόμενος ὅθεν ἂν δυνατόν ἦ κερδαίνειν» (Ξενοφῶντος, Ἀπομνημονευμάτων II 1, 25).

11. Εὐριπίδου, Ἀπόσπ. 692 (Nauck).

12. Ἴδε Ἀριστείδου, Ἡρακλέους 32 (Dindorf 54/55): «Ἀρξάμενος δὲ ἀφ' ἐστίας ἐκάθαρε τὴν Ἑλλάδα, ἔπειτα δὲ καὶ τὸ κοινὸν γένος τῶν ἀνθρώπων, πάντας ἐφεξῆς ἐπιών, τοὺς τε ἐν ταῖς νήσοις καὶ τοὺς κατ' ἡπειρον οὐδὲν τῶν εἰς εὐεργεσίαν φερόντων ἐλλείπων»

τῶν ἀνθρώπων, οἱ ὅποιοι ἔπρεπε νὰ τὸν μιμηθοῦν εἰς τὴν ἄσκησιν¹ καὶ τὴν εὐεργετικὴν διάθεσιν². Ὑπὸ τὸ κράτος τῆς ἀνασφάλειας καὶ τῆς βίας ἐκ τῶν πολιτικῶν ἀνακατατάξεων καὶ τῶν δεσποτικῶν καθεστώτων, τὰ ὅποια ἐπεκράτησαν μετὰ τὴν πτώσιν τῆς δημοκρατίας, ἦτο φυσικὸν ὁ «εὐεργέτης βροτῶν καὶ μέγας φίλος³, ὄνπερ ἄριστον ἀνδρῶν ἠδὲ θεῶν φασιν ἔμμεναι»⁴, νὰ θεωρηθῆ ὡς μαγικὴ δύναμις διὰ τὴν ἀποφυγὴν τῆς δυστυχίας⁵ καὶ συγχρόνως ὡς ὑπόδειγμα ὑπομονῆς εἰς τὴν ὀδύνην καὶ τὴν ἀναξιοπάθειαν⁶,

ἀλλὰ τὰ μὲν θηρία χειρούμενος... τοὺς δὲ τυράννους ἀναιρῶν, ὃν ἕκαστος αὐτῶν προσῆκε τρόπον, τὰς δὲ πόλεις σωφρονίζων, τὰς μὲν τοῖς νόμοις τὰς δὲ τοῖς ὅπλοις, ληστὰς δὲ χειρσαίους καὶ θαλαττίους καὶ πάντας ὅσοι ῥώμη σώματος θαρροῦντες ὑβρίζον εἰς τοὺς ἕλαττον πανωλεθρία διαφθείρων, ὁμοίως ἐν τε τῇ Ἑλλάδι καὶ τῇ βαρβάρῳ...δικαιοσύνης δὲ ὑπερβολῇ πάντ' ἐγένετο ἐπ' ὠφελεία τοῦ κοινῆ γένους», Ἀρριανοῦ, τῶν Ἐπικτήτου διατριβῶν III 26, 32 : «Ὁ δ' Ἡρακλῆς ἀπάσης γῆς καὶ θαλάττης ἄρχων καὶ ἡγεμὼν ἦν, καθαρτῆς ἀδικίας καὶ ἀνομίας, εἰσαγωγεὺς δὲ δικαιοσύνης, καὶ δσιότητος», Δίωνος Χρυσόστομου, Α' Περὶ βασιλείας 84: «Ὅπου μὲν ἴδοι Ἡρακλῆς τυραννίδα καὶ τυράννον, ἐκόλαζε καὶ ἀνήρει παρά τε Ἕλλησι καὶ βαρβάροις».

1. Ἴδε Ἰουλιανὸν αὐτοκράτορα, Πρὸς Ἡράκλειον κυνικὸν VII 14 (p. 219 c): «Ἡρακλῆς δὲ λέγεται... κρατῆσαι πάντων, καμείν δὲ ὁμῶς καὶ τὸ σῶμα... μειζόνως δὲ ἢ κατ' ἀνθρώπον».

2. Ἴδε Δίωνα Χρυσόστομον, Α' Περὶ βασιλείας 62: «Ἐκεῖνος (Ἡρακλῆς) οὔτε χρυσίον οὔτε ἀργύριον οὔτε ἐσθῆτα περὶ πολλοῦ ἐποιεῖτο, ἀλλὰ πάντα ταῦτα ἐνόμιζε τοῦ μηδενὸς ἄξια, πλὴν ὅσων δοῦναι καὶ χαρίσασθαι».

3. Εὐριπίδου, Ἡρακλέους 1252.

4. Ὀμήρου, Ἰλιάδος Γ 95/96.

5. Ἴδε Epigrammata graeca, ὡς ἀν. 1138 (σ. 512) : «Ὁ τοῦ Διὸς παῖς καλλίνικος Ἡρακλῆς ἐνθάδαι κατοικοῖ, μηδὲν εἰσειάτω κακόν», 831 (σ. 340): «Ἡρακλῆ ἀλεξιτῆρα κακῶν», Inscriptiones graecae, IV τόμ.: Inscriptiones Argolidis, ἔκδ. M. F r a e n k e l, Berolini MCMII, 1092 (255), VII τόμ.: Inscriptiones Megaridis et Boeotiae, ἔκδ. G. D i t t e n b e r g e r, MDCCCXCII, 3416 (σ. 635): «Ἡρακλεῖ ἀλεξικάκῳ», «Bulletin de correspondance hellénique», ἔκδ. École Française d' Athènes, Paris XV τόμ. 1861, σ. 671 : «Ἡρακλῆς ἀπαλλαξικάκος» (Ἀμοργός), Ἀριστείδου, Ἡρακλέους 34 (D i n d o r f 60) : «Κῶοι δὲ καὶ... ἄλεξιν τὸν Ἡρακλέα νομίζουσι», F. C a b r o l - H. L e c l e r c q, Dictionnaire d' Archéologie Chretienne et de Liturgie, Paris V² τόμ. 1923, πινάξ 4548 (σ. 1854): «In nomine Herculis», Corpus Inscriptionum Latinarum, ἔκδ. Th. M o m m s e n, Berolini X τόμ. MDCCCLXXXIII, 3798 (σ. 379) : «Herculi Tutori domus», ὡς ἀν. XIV τόμ. ἔκδ. H. D e s s a u, MDCCCLXXXVII, 3542 (σ. 374) : «Herculi Domesticus», ὡς ἀν. VI τόμ. ἔκδ. (E u g. B o r m a n n - G. H e n z e n, MDCCCLXXVI, 210, 308/09 (σ. 39, 56) : «Herculem Defensorem», ὡς ἀν. 237, 338 (σ. 46, 63): «Herculi Salutaris».

6. Ἴδε Ἀντισθένην, Διογένους Λαερτίου, Βίων καὶ γνωμῶν τῶν ἐν φιλοσοφίᾳ εὐδοκιμησάντων VI 2: «Ὁ πόνος ἀγαθὸν συνέστησε διὰ τοῦ μεγάλου Ἡρακλέους», Πλούταρχον, Β' Περὶ τῆς Ἀλεξάνδρου τύχης ἢ ἀρετῆς 11 (p. 341 F): «Τίς γὰρ ἐκ θεῶν γεγονὼς ἐπισφαλεῖς οὕτω καὶ πολυπόνους καὶ τλήμονας ἐξεμόχθησεν ἄθλους πλὴν ὁ Διὸς Ἡρακλῆς;».

πρὸ πάντων ὅμως ὡς ἐνσάρκωσις τοῦ πνεύματος τῆς εὐσεβείας, τὸ ὅποιον ὄχι μόνον τὸν ἀπεθέωσεν¹, ἀλλ' ὑπεχρέωσε τὸν πατέρα του νὰ τοῦ ἐπιτρέψῃ τὴν ἐξάσκησιν τῆς ἰδικῆς του ἀποστολῆς εἰς τὸν κόσμον, «βασιλεύειν τοῦ σύμπαντος ἀνθρώπων γένους . . . καὶ διὰ τοῦτο τῆς γῆς καὶ τῶν ἀνθρώπων σωτῆρα εἶναι»². Κατὰ τοὺς Ρωμαϊκοὺς χρόνους ὁ «ἀνίκητος»³ θεάνθρωπος θὰ ἰσχυρισθῆ, ὅτι κατέλυσε τὸ σκότος καὶ ἀφοῦ ἐθριάμβευσεν ἐπὶ τοῦ θανάτου, ἐπανῆλθεν εἰς τοὺς ἀνθρώπους, διὰ νὰ τοὺς ἀπαλλάξῃ ἐκ τοῦ φόβου :

«*Noctis aeternae chaos*
... vici, morte contempta redi.
*... Jam nullus superest timor!»*⁴

* * *

Ἐνακοίνωσις εἰς τὸ «Πρῶτον διεθνὲς Συνέδριον Πελοποννησιακῶν σπουδῶν», τὸ ὅποιον ἐπραγματοποιήθη μεταξύ 7ης καὶ 14ης Σεπτεμβρίου 1975 εἰς τὴν Σπάρτην.

1. Ἰδε Διόδωρον Σικελιώτην, Βιβλιοθήκης ἱστορικῆς IV 11, 1: «Τὸ τε γὰρ τῷ ταπειντέρῳ δουλεύειν οὐδαμῶς ἄξιον ἔκρινε τῆς ἰδίας ἀρετῆς, τό τε Διὶ καὶ πατρὶ μὴ πείθεσθαι καὶ ἀσύμφορον ἐφαίνετο καὶ ἀδύνατον», Ἀρριανόν, Τῶν Ἐπικτήτου διατριβῶν II 16, 44: «Οὐδὲν φίλτερον θεοῦ, διὰ τοῦτο ἐπιστεύθη Διὸς υἱὸς εἶναι καὶ ἦν».

2. Δίωνος Χρυσοστόμου, Α' Περὶ βασιλείας 84. Πρβλ. Ἰουλιανὸν αὐτοκράτορα, Πρὸς Ἡράκλειον κυνικὸν VII 14 (p. 220 a) : «Ὁ μέγας Ζεὺς Ἡρακλῆ τῷ κόσμῳ σωτῆρα ἐφύτευσε».

3. Κορνούτου, Περὶ τῆς τῶν θεῶν φύσεως XXXI.

4. Seneca, *Herculis furentis* 610 - 12, 891. Πρβλ. *Herculis Oetaei* 1946-50.